

П.В. Пушкар,
старший юрист
Секретаріату
Європейського суду
з прав людини, адвокат,
кандидат юридичних наук

S u m m a r y

The article is intended for those exploring the case-law of the European Court of Human Rights for the first time or wishing to research it further. The author provides recommendations in relation to which steps should be taken in order to explore the Court's case-law; explains doctrinal views on the role of the Court's jurisprudence, and explores Court's case-law hierarchy and its legal significance from a theoretical point of view, bearing in mind the practical considerations in applying the Court's case-law in everyday administration of justice

Короткий огляд ієрархії судової практики Європейського суду з прав людини, її джерел та юридичної сили ¹

Не треба нічого навмисно шукати, якщо ви хочете щось знайти.

*Ви, звичайно, обов'язково щось знайдете, якщо шукатимете,
проте далеко не завжди саме те, що вам потрібно.*

Дж. Р. Р. Толкін

Усупереч досить іронічному висловлюванню Дж. Р. Р. Толкіна, дослідження практики Європейського суду з прав людини може бути плідним і допомогти знайти те, що шукає дослідник, зокрема відповіді на запитання щодо змісту положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція), обсягу захищених положеннями Конвенції прав та їх висвітлення у практиці Суду. Для досягнення цього потрібно чітко визначити тематику такого дослідження, обмеживши вивчення судової практики тими елементами, що стосуються завдання, яке поставив дослідник. Крім того, навіть знаючи тематику дослідження, потрібно також правильно зорганізувати пошук. Зокрема, в особи, яка вперше вивчає практику Суду або бажає більш детально її розглянути, виникають звичайні питання: «З чого мені починати?» або «З якого певного питання краще почати вивчення практики Суду?». Дати відповідь на ці досить непрості теоретичні питання — мета цієї статті. У ній також надаються практичні рекомендації щодо того, який підхід слід обрати для вивчення судової практики Суду, пояснюються доктринальні погляди щодо значення, яке має кожен елемент судової практики Європейського суду з прав людини і розглядаються питання ієрархії та юридичної сили судових рішень цього Суду з теоретичної точки зору та з урахуванням практичних міркувань щодо застосування практики Суду в повсякденній роботі зі здійснення правосуддя.

Судова практика Європейського суду з прав людини, його прецеденти (*case-law* або *constant jurisprudence*) — водночас складний і складений юридичний інститут міжнародного права. Її теоретичні основи (зокрема, деякі проблеми визначення того, що є практикою Суду ²) не так легко зрозуміти. Мовні труднощі, елементи загального і континентального права, що містяться у ній, та унікальне тлумачення судової практики самим Судом — це лише деякі з викликів для мотивованого дослідника. Незважаючи на ці труднощі, проведення теоретичного доктринального дослідження практики Суду, безсумнівно, має важливе значення для будь-якого теоретика

¹ Думки, висловлені у статті, належать автору і не відображають офіційну думку Європейського суду з прав людини та його Секретаріату.

² Див., напр.: Мармазов В.Є., Пушкар П.В. Теоретико-правові та практичні проблеми визнання практики Європейського суду з прав людини джерелом права України та їх можливі наслідки // Наукові читання, присвячені пам'яті В.М. Корецького: 36. наук. праць. — К., 2009. — С. 372—386.

європейського права, науковця, що вивчає права людини, чи юриста-практика.

Європейське право у галузі прав людини як правова дисципліна пропонує широкий вибір предметів дослідження, що впливають із доктрини й теорії європейського права у галузі прав людини. Проте, на жаль, на сьогодні налічується досить мало наукових праць, у яких би пропонувався комплексна теорія «судової практики Європейського суду з прав людини» чи надався повний доктринальний огляд цієї судової практики. Більшість таких наукових праць приймають доктрину як належне, обмежуючись здебільшого практичними аспектами застосування конкретної судової практики чи пропонуючи дослідження, орієнтовані на певну вузьку тему чи окрему статтю, а тому, як правило, охоплюють, часто досить однобічно, тільки окремі специфічні елементи практики Суду. Це пояснюється кількома причинами. Одна з них і, ймовірно, найважливіша — це те, що юристи, які звертаються до судової практики Європейського суду з прав людини, найчастіше говорять про ухвалені рішення по суті, в яких Суд виявив порушення конкретних положень Конвенції, а не про іншу значну частину судової практики Суду, де таких порушень виявлено не було. Це, ймовірно, також є результатом того, як обґрунтовуються певні питання захисту прав людини на підставі справ, що вже були предметом розгляду Суду, особливо у випадку, якщо дослідник намагається довести, що мало місце порушення конкретного положення Конвенції з певного питання, висвітленого в певному науковому дослідженні або науковій публікації.

Очевидно, що Європейський суд з прав людини не встановлює порушення положень Конвенції у кожній з розглянутих ним справ. Таких рішень у справах, в яких встановлено порушення норм Конвенції, Суд з 1959 р. постановив 17 тис. 654 (з них близько однієї тис. щодо України). Так само не кожна окрема заява, яку розглядає Суд, може дійти до стадії прийняття судового рішення по суті. Тому справи, які становлять широкий інтерес у правників, не обов'язково стосуватимуться рішень у справах, у яких було виявлено лише порушення Конвенції. Вони також будуть пов'язані з питаннями, що часто виходять за межі широких публічних обговорень або які не виявляють зацікавленості правників, і стосуватимуться, зокрема, висновків про те, що порушення Конвенції встановлено не було або щодо окремих рішень про визнання конкретної заяви чи скарги неприйнятною відповідно до Конвенції. Таким чином, у своїх дослідженнях юристи-практики, науковці та громадськість, які цікавляться практикою Європейського суду з прав людини, можуть здобути набагато більше, ніж просто знання про «рішення щодо визнання порушення», що становлять широкий суспільний інтерес.

Рішення Суду, в яких було виявлено порушення Конвенції, згадуються найчастіше також тому, що у них порушуються питання, які мають важливе значення для європейської системи захисту прав людини та системи захисту прав людини, що існує в самій державі, що порушила Конвенцію. Ці рішення насправді небезпідставно привертають увагу ЗМІ та громадськості. З правової точки зору їх вирізняє висока якість, у них розглядаються актуальні для європейської та вітчизняної систем захисту прав людини питання, вони містять низку елементів, що становлять інтерес як для юристів, так для ЗМІ і громадськості. Проте ці рішення — не все, що Суд пропонує відданому досліднику його практики.

Рішення у справах, в яких Суд не встановив порушення Конвенції, його ухвали щодо прийнятності та практика Європейської комісії з прав людини (далі — Комісія) переважно залишаються поза увагою в ході дискусій щодо його судової практики. Це пояснюється, з одного боку, тим, що рішення у справі, в якій було встановлено порушення Конвенції, свідчить про успіх заявника у спорі проти держави, а тому інформація про це рішення є більш цікавою для широких кіл громадськості. Таке рішення також свідчить про неспроможність держави забезпечити ефективне функціонування режиму захисту прав людини на національному рівні, а тому вимагає подальших її дій. А з другого боку, рішення, в якому не встановлено порушення положень Конвенції або де суд вважає справу неприйнятною, ще раз підтверджує сформований статус-кво у сфері захисту прав людини на національному рівні. Таке рішення посилює важливу субсидіарну роль Європейського суду з прав людини щодо системи захисту прав людини на національному рівні і не потребує жодних дій з боку держави, не викликає жодних обговорень і не має конкретних практичних наслідків. Крім того, такі судові рішення або ухвали є важливими прикладами практики Європейського суду з прав людини, які слід враховувати й не слід ігнорувати особам, які звертаються до нього, тобто тим, хто бажає уникнути подібних недоліків у своїх заявах і тим самим забезпечити їх відповідність нормам матеріального й процесуального права щодо прийнятності та гарантувати розгляд заяв по суті.

«Судова практика Європейського суду з прав людини» — дуже узагальнене поняття, що включає широкий спектр судових рішень цього Суду, рішень як матеріального, так і процесуального характеру, деякі з яких дослідники цього питання часто з причин, зазначених вище, не згадують або на які вони не посилаються взагалі. Тобто саме по собі поняття «судова практика» включає в себе не тільки рішення Суду, постановлені щодо суті вимог Конвенції, але й і його ухвали (в деяких випадках такого роду рішення перекладаються як «постанови Суду»).

З питань розгляду скарги заявника щодо суті порушення матеріальних вимог Конвенції Європейський суд з прав людини може приймати як ухвали, так і рішення. Ці рішення в основному приймаються колегіальним складом Суду: трьома, сімома або сімнадцятьма суддями — комітетом, палатою або Великою палатою Суду, однак можуть бути постановлені і суддею одноособово, як у випадку вирішення питання прийнятності заяви. До них належать також рішення й ухвали щодо питань процедури чи її окремих елементів, які вимагають особливої уваги Суду. Рішення, прийняті з процедурних питань, які стають публічним надбанням, є поодинокими, проте деякі з них стосуються важливих питань процедури й більш докладно роз'яснюють такі питання³. Питання процесуального характеру можуть розглядати різні склади Суду, його колегіальні органи або суддя одноособово. Зазвичай питання процедури як такі вирішуються на пленарному засіданні Суду відповідно до його Регламенту, прийнятому Судом 4 листопада 1998 р. (далі — Регламент). Деякі питання процедури також оформляються у рішеннях, прийнятих Головою Суду у формі практичних рекомендацій. Більшість рішень процесуального характеру приймають колегіальні органи, деякі з ухвал приймаються суддями або головою палати суду одноособово. З теоретичної точки зору ухвали також можуть прийматися на різних етапах провадження у справі. Слід зазначити, що як рішення, так і ухвали можуть завершити розгляд конкретної справи. Зауважимо, що конкретним рішенням та ухвалам Суду притаманна певна «етапність»: рішення й ухвали можуть прийматися як на «етапі провадження перед прийняттям ухвали щодо прийнятності заяви», так і на наступній стадії розгляду заяви, тобто на «етапі після прийняття ухвали щодо прийнятності заяви», незважаючи на те, що такий поділ вже зараз можна вважати суто теоретичним. Наприклад, в одній справі може бути прийнято декілька рішень. Зокрема, рішення по суті може постановити палата у складі семи суддів, а також палата Суду у складі семи суддів може прийняти рішення відповідно до ст. 41 Конвенції стосовно справедливої сатисфакції, до того ж ще одне рішення може постановити Велика палата у складі сімнадцяти суддів. Такий умовний поділ пов'язаний насамперед з тим, що з моменту набрання чинності⁴ Протоколом № 14 до Конвенції, який змінює контрольну систему Конвенції (далі — Протокол № 14), етап «комунікування» справи (доведення заяви до відома сторін і насамперед уряду) набув ваги з процесуальної точки зору і здійснюється не тільки як формальний крок, а й з метою розгляду заяви по суті та більш ефективного процесуального руху справи. Таким чином, деякі ухвали, зокрема

процесуального характеру, приймаються на етапі перед «комунікуванням» справи, а деякі — після нього. При цьому процесуальні рішення, прийняті на різних етапах провадження, умовно можуть мати певну «юридичну вагу» та важливість прецеденту, а також юридичну силу⁵.

Підсумовуючи зазначене вище, можна навести такий перелік рішень і ухвал, які приймає Суд, умовно розділивши їх на певні види за:

– *юридичним наповненням*: ті, що мають процесуальний характер (ухвали, що стосуються окремих процесуальних вимог, як-то надання заяві пріоритетності, тимчасових заходів, комунікування справи, визнання справи прийнятною тощо) або *матеріально-правовий* характер (ухвали по суті справ, ухвали щодо неприйнятності, рішення по суті тощо);

– *правовим значенням, важливістю або юридичною силою* (від вищого до нижчого): рішення та ухвали Великої палати, рішення та ухвали палат, а також щодо практики Комісії і, нарешті, ухвали та рішення комітетів Суду (що впливають з попередньої практики) та ухвали, прийняті суддею одноособно;

– *органом, що приймає рішення, або складом Суду, що розглядає справу*: ухвали, прийняті колегіальними органами (судові рішення, винесені комітетом, палатами або Великою палатою) й ухвали, постановлені одноособно (ухвали, прийняті суддею одноособно, суддею-доповідачем або головою конкретної палати тощо);

– *правовим характером — судові та квазісудові рішення*: ті, що були прийняті різними складами Суду, і ті, які були делеговані Секретаріату Суду, тобто судові, квазісудові або позасудові ухвали (наприклад, *de facto* процесуальне рішення, у якому сторонам пропонується укласти мирову угоду тощо);

– *етапом процедури*: ухвали, прийняті перед визнанням заяви прийнятною (різні процесуальні ухвали в процесі підготовки справи до розгляду), й ухвали, прийняті після визнання прийнятності (рішення по суті, мирова угода, рішення про справедливую сатисфакцію тощо); або, як альтернатива, ухвали, прийняті перед комунікуванням справи (ухвали щодо подання запиту про надання додаткової інформації, щодо вжиття заходів, передбачених Правилом 41 Регламенту Суду тощо), і ухвали, прийняті після комунікування справи *державі-відповідачеві*.

⁵ Рішення Європейського суду з прав людини не є класичними прецедентами з точки зору доктринальних положень та принципів *stare decisis*. Також рішення Суду, винесені як по суті, так і з процесуальних питань розгляду заяв, не завжди є рішеннями, що відображають підхід до усталеної судової практики *jurisprudence constant*, який існує в країнах континентальної правової традиції. Рішення Європейського суду з прав людини можна визначити як «переконливий прецедент» (*persuasive precedent*) або «необов'язковий прецедент» (*non-binding precedent*). Такі рішення загалом відображають обидва підходи до судової практики та своєрідний кумулятивний підхід до рішень, у певній мірі їх сприйняття і як *stare decisis* (класичний прецедент англо-саксонської системи права), так і *jurisprudence constant* (усталену практику в країнах Європи).

³ Див., напр.: Практичний посібник щодо критеріїв прийнятності (<http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/Header/Case-Law/Case-law+analysis/Admissibility+guide/>)

⁴ 1 червня 2010 р. — набрання чинності для України.

Розглянемо процесуальні ухвали, які можна розподілити на ухвали, прийняті одноосібно (суддею Суду, головою складу Суду або доповідачем у справі), та ухвали, прийняті колегіально (наприклад, трьома, сімома і сімнадцятьма суддями). Зокрема, такими ухвалами можуть бути:

– судові рішення або ухвали процесуального характеру, прийняті доповідачем у справі або суддею одноосібно (щодо направлення справи на розгляд конкретного складу Суду, щодо подання запиту про надання додаткової інформації/документів тощо);

– різні процесуальні ухвали голови секції/палати (зокрема, про застосування тимчасових заходів захисту (Правило 39 Регламенту), про інформування уряду про справу (Правило 40 Регламенту), про надання пріоритету справі (Правило 41 Регламенту), про надання справі анонімності, подання запиту про надання сторонами додаткової інформації тощо);

– ухвала про «комунікування справи» або її доведення до відома сторін («комунікування», яке здійснює голова секції/голова палати);

– ухвала Суду про визнання заяви прийнятною або частково прийнятною/непринятною (після набрання чинності Протоколом № 14 ці ухвали можуть прийматися трьома суддями, а також палатою у складі семи суддів; також до прийняття Протоколу № 14 палата могла надати попередній висновок щодо того, чи мало місце порушення Конвенції, чи ні на етапі розгляду заяви з огляду на її прийнятність);

– ухвала Суду про вилучення справи з реєстру через нездатність заявника продемонструвати своє бажання продовжити розгляд справи у зв'язку з укладенням мирової угоди між сторонами або на підставі односторонньої заяви уряду про його бажання врегулювати справу шляхом дружнього врегулювання.

Щодо рішень та ухвал, винесених по суті, слід підкреслити, що вони можуть прийматися різними складами Суду, тобто суддею одноособово (ухвала щодо прийнятності), комітетом у складі трьох суддів (рішення або ухвала щодо прийнятності або по суті), палатою у складі семи суддів (рішення чи ухвала щодо суті справи або щодо прийнятності) і Великою палатою у складі сімнадцяти суддів (Велика палата може приймати як рішення, так і ухвали).

Ці органи також постановляють ухвали та рішення:

– про вилучення справ з реєстру справ Суду (у випадку нездатності заявника продемонструвати своє бажання продовжити розгляд справи, дружнього врегулювання або односторонньої заяви);

– щодо питань прийнятності, у тому числі ухвали щодо неприйнятності, щодо прийнятності та про визнання заяви або скарг частково неприйнятними та про комунікування уряду-відповідачеві

інших елементів справи, у яких рішення щодо прийнятності ще не було прийнято;

– щодо суті, що виявляють порушення або відсутність порушення Конвенції чи протоколів до неї;
– стосовно вимог щодо справедливої сатисфакції, на підставі ст. 41 Конвенції.

Деякі окремі рішення процесуального характеру, які іноді в публікаціях та наукових дослідженнях розглядаються як ухвали або постанови Суду, також можуть прийматися у справах, що перебувають на розгляді Суду, і включати в себе рішення про вилучення справ з реєстру справ Суду або рішення, прийняте відповідно до ст. 41 Конвенції щодо надання заявнику справедливої сатисфакції після винесення рішення по суті. За окремою процедурою Суд також може надати консультативний висновок на основі матеріалів, переданих Комітетом міністрів Ради Європи, для тлумачення положень Конвенції⁶. Він також може розглядати питання дотримання Конвенції конкретною державою за процедурою, передбаченою у ст. 46 Конвенції, та на основі відповідного рішення, ухваленого більшістю у $\frac{2}{3}$ голосів від свого складу, відповідно до п. 4 ст. 46 Конвенції, зокрема стосовно справ, у яких розглядаються питання дотримання зобов'язань за рішеннями Суду, винесеними попередньо. Таких випадків ще не було, але Протокол № 14 передбачає порядок дій щодо держав, які не виконують Конвенцію. Крім того, можна також говорити про рішення, винесені в міждержавних справах. Одним з прикладів таких справ є розгляд міждержавного спору між Російською Федерацією і Республікою Грузія щодо військового конфлікту на території Абхазії та Південної Осетії.

Щодо ієрархії практики Європейського суду з прав людини, то, насамперед, слід розуміти її правову природу, яка не вважається класично прецедентною, тобто *stare decisis*⁷, але все ж базується на дотриманні принципу правової визначеності судової практики (однотипні справи розглядаються аналогічно і по суті, і процесуально), що походить із загального принципу верховенства права. Також можна стверджувати, що Суд, не визнаючи «повну прецедентність» своїх рішень, все ж таки застосовує методологію прецеденту у своїй повсякденній практиці. Саме тому Суд постановляє рішення в наступних справах із використанням попередньої практики щодо подібних або схожих справ, які зачіпають правові питання, що розглядаються у справі⁸. Сама схожість у таких випадках може

⁶ Таких висновків база даних Європейського суду з прав людини HUDOC містить усього три, один з яких стосується процедури добору кандидатів на посаду судді Європейського суду з прав людини.

⁷ Див.: Г'ї о м Г. Використання прецеденту суддями міжнародних і арбітражних судів // Журнал з врегулювання міжнародних спорів. — № 1 (2011). — Т. 2. — С. 5—23.

⁸ «Хоча Суд офіційно не зобов'язаний дотримуватися своїх попередніх рішень, в інтересах правової визначеності, передбачуваності та рівності перед законом йому не слід відступати без поважних причин від прецедентів, закладених

ґрунтуватися на схожості фактів або обставин справи, скаргах заявника щодо порушення положень Конвенції чи юридичних висновках Суду. Найбільшу схожість у таких випадках або навіть певну ідентичність матимуть справи, в яких збігатимуться два з трьох елементів схожості чи навіть усі три.

Судовій практиці Європейського суду з прав людини притаманні розумні або ретельно вибудовані інновації, які виникають на підставі застосування Судом доктрини «живого інструменту», що базується на еволютивному тлумаченні Конвенції в контексті умов сьогодення, а також розвитку суспільних відносин, так як і необхідності та обов'язку забезпечення того, щоб права, закріплені в Конвенції, діяли в повному обсязі. Тим не менш багато таких інновацій виникають з появою нової судової практики або зміною попередньої усталеної судової практики рішеннями та ухвалами, які, як правило, приймає Велика палата Суду⁹. Також у деяких випадках зміна попередньої судової практики може відбуватися на рівні палати у складі семи суддів шляхом застосування методології встановлення «відмінності» від попередньої судової практики із обґрунтуванням того, чому саме Європейський суд з прав людини вирішує цю практику не застосовувати. При цьому досить часто Суд звертається до своєї практики, яка містить протилежні висновки, незважаючи, наприклад, на схожість фактів або юридичних скарг заявника.

Судову практику, однак, не можуть змінювати рішення та ухвали, прийняті комітетами із трьох суддів або постановлені в односторонньому порядку. Відповідно до процедур, визначених Протоколом № 14, комітет із трьох суддів може розглядати лише питання, що стосуються «усталеної судової практики» Суду. Рішення комітетів та ухвали не формують нову судову практику, а мають лише дотримуватися та слідувати вже існуючій судовій практиці.

Таким чином, у практиці Суду вибудовується така «правова ієрархія» або «юридична сила» джерел судової практики (від вищого до нижчого), що базується на рішеннях та ухвалях, прийнятих колегіальними органами:

- рішення та ухвали Великої палати;
- рішення та ухвали палати;
- рішення та ухвали комітету у складі трьох суддів з питань усталеної практики Суду, тобто ті, що пов'язані з «повторюваними справами» (як рішення, прийняті суддею одноосібно, так і ухвали та рішення, прийняті трьома суддями, не «формують»

судову практику, а мають відповідати попередній практиці Суду з цього питання)¹⁰;

– ухвали комісії стосовно прийнятності скарг, в яких висловлюється попередня думка щодо предмету справи (постановлялися до 1 листопада 1998 р.).

Така ієрархія є теоретичною, але дозволяє в повній мірі зорганізувати юридичну аргументацію справ та їх обґрунтування належним чином.

Говорячи про загальний практичний підхід до дослідження конкретного питання Конвенції, то, насамперед, необхідно визначити конкретні положення Конвенції чи протоколів до неї, які стосуються предмету дослідження та пошуку. Після цього встановити загальне правило тлумачення Конвенції чи протоколів до неї з огляду на практику Великої палати або усталену практику палат Суду¹¹ і правила, що виникають з останніх та найактуальніших рішень палати по суті справи, а також ті, що впливають з ухвал Суду щодо прийнятності. Якщо з певного питання спору немає відповідної нової практики Суду, сформованої після 1 листопада 1998 р., її слід шукати у практиці Європейської комісії з прав людини.

З огляду на це слід зазначити, що відповідні правила тлумачення можуть встановлюватися в частині рішення, яка визначає правові принципи, що застосовуються до справи (в мотивувальній частині рішення або ухвали, яка пояснює причини або мотиви прийнятого рішення, що ще раз доводить: рішення Суду не є класичною формою прецеденту загального права; крім того, правові принципи, які застосовуються до конкретних обставин справи, не завжди залишаються незмінними). Слід також зазначити, що «комуніковані справи», у яких постановляються ухвали, тепер розміщуються у розд. «Зібрання комунікованих справ» оновленої бази даних HUDOC¹². Ці рішення також можуть бути цікавими з огляду на практику, оскільки часто «комуніковані справи» розкривають проблеми у справах, в яких ще не постановлено рішень по суті, але які можна вважати достатньо обґрунтованими з точки зору можливого гіпотетичного порушення норм Конвенції та протоколів до неї. Це ж стосується і резолюцій Комітету міністрів Ради Європи з багатьох питань, що належать до різних способів дослідження Конвенції¹³.

Пошук відповідної практики, як це зазначалося вище, може базуватися на правовій і

¹⁰ Коли йдеться про судові рішення як джерела судової практики, у рішеннях та ухвалях Суду з огляду на це застосовується вираз among many other authorities (серед багатьох інших джерел).

¹¹ Віднайдення змісту рішення *ratio decidendi* або *obiter dictum* може становити досить кропітку роботу, особливо щодо рішень Європейського суду з прав людини, оскільки рішення містять положення щодо обґрунтування висновків, а зміст прецеденту не завжди може чітко випливати із тексту самого рішення.

¹² www.echr.coe.int

¹³ Одним із прикладів визнання «невиконання» проблемою з точки зору Конвенції є рішення Комітету міністрів Ради Європи, прийняте у справі «Кайсин та інші проти України» ((дружнє врегулювання), №. 46144/99, 3 травня 2001 р.).

у попередніх справах» (див., нап., рішення у справі «Чепмен проти Сполученого Королівства» [ВП], № 27238/95, ЄСПЛ 2001-I, п. 70.

⁹ Див.: Mowbray A. An Examination of the European Court of Human Rights' Approach to Overruling its Previous Case Law. HRLR 9 (2009), pp. 179 — 201.

фактичній подібності, а самі висновки щодо подібності та релевантності певного прецеденту, як правило, засновані на подібності фактів, скарг і правових висновків. Крім того, у процесі використання практики часто застосовується аналогія, тобто метод підкреслення певних відмінностей між справою, що розглядається, і практикою Суду, що наводиться. Такий метод полягає у посиленні на практику *mutatis mutandis*, тобто з урахуванням відповідних відмінностей. Наприклад, застосування практики щодо «визначення цивільних прав та обов'язків» до справ, пов'язаних із «визначенням обвинувачення у вчиненні злочину». Так само у деяких інших випадках, коли аналогію чи схожість юридичних висновків встановити не можна, але існує фактична схожість справ, а також схожість скарг заявника, в мотивувальній частині відповідної ухвали чи рішення, винесеного у справі, Суд підкреслює різницю між справою, що розглядається, і справою, в якій він прийняв інше рішення. У такому разі практика, що наводиться як приклад, може видатися такою, де було прийняте протилежне рішення, або ж справа, що розглядається, може бути порівняна з іншою справою, в якій за подібних обставин, встановлених судом, правовий висновок не був повністю таким самим або ж навіть був повністю протилежним тому, який був прийнятий у справі, що розглядається¹⁴.

Слід зважати й на те, що справи щодо певних правових понять, юридичних інститутів, правової та судової систем, а також окремих питань внутрішнього функціонування окремих ланок судової системи, є значимими для вивчення судової практики Європейського суду з прав людини. Особливо це стосується оцінювання відповідності вимогам Конвенції нового для правової системи України явища, але яке є достатньо вивченим щодо інших країн. Отже, пошук на підставі існуючої подібності між певними юридичними явищами, які вже вивчалися щодо інших країн, може стати корисним при теоретичному прогнозуванні висновку Суду до таких саме явищ, які ще не вивчалися в його практиці щодо України (наприклад, інститут «угоди про визнання вини у кримінальному процесі України»).

В аналізі та вивченні правових питань також увагу окремо потрібно зосередити на частині рішення Суду, постановленого по суті, у розд. «Щодо права» (або розд. «Право» в деяких перекладах). Зазначимо, що ухвали щодо прийнятності скарг можуть бути найбільш корисними не тільки для вивчення питань про формальну прийнятність заяви, які виникають зі статей 34 і 35 Конвенції,

¹⁴ Зазвичай це робиться через використання методу *a contrario* або «порівняння і зіставлення». Слід також уважно ставитися до посилань, в яких використовуються латинські скорочення *cf* (порівняй), *e.g.* (наприклад) та *i.e.* (тобто), враховуючи конкретне значення тих латинських скорочень, що використовуються.

а й з огляду на визначення змісту та юридичного наповнення певної норми Конвенції, а також кращого розуміння основних питань, пов'язаних із тлумаченням Конвенції.

Підбиваючи підсумки цього короткого огляду судової практики Європейського суду з прав людини, її джерел та ієрархії, додамо, що цей огляд може бути корисним при організації пошуку та встановлення того, яка саме справа є доречною при застосуванні або на яке саме рішення слід послатися при здійсненні правосуддя у конкретній справі¹⁵. Урахування доктринальних поглядів на ієрархію, види та юридичну силу складових судової практики Суду має суттєве значення для визначення того, які саме правові аргументи є важливими при розгляді питання, пов'язаного із застосуванням положень Конвенції, розуміння логіки рішень Суду та методології застосування прецеденту. Ця легка для розуміння теза не є насправді такою з точки зору її застосування на практиці. Важливо те, що для сприйняття релевантних аргументів має використовуватися релевантна практика. Проте найголовніше — посилення на судову практику Європейського суду з прав людини як таке не є «всеохоплюючим рецептом» від можливого порушення норм Конвенції. **Застосування самого доктринального підходу, виробленого Судом, є більш важливим, ніж формальне цитування його рішень. Тому не слід зловживати посиланнями на практику Суду, особливо взятю з певного недоречного контексту, без урахування методології прецеденту, без потреби і просто заради самого посилення.** Таке посилення не повинно вводити в оману чи бути неточним або незрозумілим.

Пошук релевантної практики Суду важливо також планувати, враховуючи ієрархію, відповідно до структури потрібного правового аргументу та на його основі. Доречним видається дещо перефразоване висловлювання Вінстона Черчилля: «Плани мають невелике значення, важливим є сам процес планування»¹⁶. Зазначені вище поради спрямовані на логічну і послідовну організацію процесу вивчення судової практики Європейського суду з прав людини. Додамо, що саме якісно підготовлені документи та коректні посилання на судову практику Європейського суду з прав людини національними судовими органами повною мірою відобразять ту первинну роль, що мають відігравати національні суди в застосуванні Конвенції, і другу або субсидіарну роль, що має Європейський суд з прав людини.

¹⁵ Йдеться про те, що рішення Європейського суду з прав людини щодо певної держави є обов'язковими для застосування саме цією державою (ст. 46 Конвенції).

¹⁶ Мовою оригіналу це висловлювання звучить так: "Plans are of little importance, but planning is essential."